

Alvar Aalto - natječajni rad za bolnicu u Zagrebu (1930/31)

Darija Radović Mahečić

Izvorni znanstveni rad - UDK 72 Aalto, A.
725.51 (497.5 Zagreb)

16. lipnja 1996.

U razdoblju između dvaju svjetskih ratova u Zagrebu je gostovalo više inozemnih arhitekata. Nije riječ o "strancima" čiji je "diletantski" rad još početkom 20. stoljeća tako mrzovoljno dočekivan zbog političkih konotacija uopće, kao i od novoosnovanog Kluba arhitekata koji je štitio interese domaćih stručnjaka.

Može se govoriti o svojevrsnomu graditeljskom *boomu*, do kojeg je u Zagrebu došlo nakon prevladane poratne krize, a koji se poklopio s fenomenom što se u modernoj arhitekturi naziva internacionalnim stilom, funkcionalizmom ili racionalizmom. Na tim je zasadama utemeljena čitava Zagrebačka arhitektonska škola. Pa, iako je to u našoj sredini općepriznata činjenica, ovo izuzetno poglavlje povijesti hrvatske arhitekture nije poznato izvan užega srednjoeuropskoga kruga. Za taj je "pokret" važno da ga je (iz)vodila nova generacija domaćih arhitekata koja je studirala i radila u tada vodećim europskim središtima. No, za međuratni je Zagreb važno da je i on bio - međunarodan. U to je vrijeme u Zagrebu organizirano više međunarodnih natječaja, a na nekima od njih sudjelovala su i poznata

U razdoblju između dvaju svjetskih ratova u Zagrebu je gostovalo više inozemnih arhitekata. Među njima je i Finac Alvar Aalto koji je, doduše bez uspjeha, 1930./31. sudjelovao na međunarodnom natječaju za Zakladnu i kliničku bolnicu na Šalati. Fundaciju Alvara Aaltoa u Helsinkiju pod šifrom zagrebačkog natječaja čuva više od 200 crteža i nacрта.

U brojnim se Aaltoovim monografijama ovaj rad citira najčešće tek u iscrpnom popisu svih djela, a rjeđe se analizira ili ilustrira jer je od dvadesetih godina dalje njegov projektni ured proizveo više od 300 zgrada i projekata. Zanimljivo je da se zagrebački rad spominje kao onaj u kojem je Aalto prvi put upotrijebio tako mu kasnije karakterističan - amfiteatralan oblik. Analizirajući ovaj rad poznavatelji cjelokupnog Aaltoova opusa zaključuju da je on najdomišljatiji iz godina njegova prodora i da je anticipirao niz tema i rješenja koji će se razviti i kulminirati u drugim, ostvarenim projektima.

imena onodobne europske arhitekture. Adolf Loos svojim je projektom 1922. prisutan na natječaju za hotel "Esplanade", Peter Behrens 1927.-28. redizajnirao je uglovnice na glavnome zagrebačkom trgu (Jurišićeva 1), a Talijan Marcello Piacentini sagradio novu višekatnicu na istome trgu (Jelačićev trg 3). U sklopu Zagrebačkog zbora u Savskoj cesti francuski su paviljon 1936. podigli Robert Camelot i tada popularan francuski arhitekt Bernard Lafaille.

Pa i do svojeg dugo očekivanog "Masterplana" Zagreb je došao raspisom međunarodnog natječaja 1930./31. Među petnaest članova žirija bilo je predstavnika Njemačke i Češke, a među 52 pristigla rada nalazimo i tada priznatog urbanista Paula Bonnatza iz Stuttgarta.¹ Iznenadilo me koliko naših europskih kolega, koji se

¹ Natječaj za regulatornu osnovu 1931. (12 projekata), Povijesni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, Građevinski odjel, Zbirka planova

bave modernim pokretom u arhitekturi, ipak poznaje međunarodni zagrebački natječaj za Zakladnu i kliničku bolnicu na Šalati raspisan 1930., a zaključen godine 1931.² Na žalost, nije riječ o pukom zanimanju za hrvatsku modernu arhitekturu, niti je poznat izuzetan neizvedeni projekt Ernesta Weissmanna nagrađen jednom od prvih nagrada. Poznat je, naime postao, koju godinu poslije, Finac - Alvar Aalto (1898-1976.) koji je sudjelovao na tom natječaju, iako na njemu nije bio nagrađen.

O složenom zadatku samog natječaja i o prispjelim radovima ponajviše saznajemo od samih autora - sudionika tog natječaja, koji su svoje projekte uz pisana obrazloženja objavili u knjizi "Problemi savremene arhitekture" koju je uredio i početkom 1932. objavio Stjepan Planić. Zemljište za izgradnju Zakladne i kliničke bolnice nalazilo se na Šalati,³ na strmim obroncima brijega iznad netom regulacijom produžene Ulice Vjenceslava Novaka⁴ te obostrano uz Vončininu ulicu.⁵ Do toga doba već su bile sagrađene neke zgrade kliničke bolnice i zavodi Medicinskog fakulteta. Natječajem se tražilo da zgrade svake od zadanih dviju bolnica - zakladne i kliničke - tvore zasebno organiziranu cjelinu. Za zajedničku uporabu trebale su biti projektirane prijamna i upravna zgrada, instituti za rentgen, radioterapiju i hidroterapiju, kao i sve gospodarske zgrade; kotlovnica, praonica, kuhinja, stanovi liječnika i medicinskih sestara itd.⁶

Zahvaljujući objavljivanju poznati su nam natječajni radovi: Mije Hećimovića, Stjepana Planića, Zdenka Stričića i Ernesta Weissmanna. U povijesti moderne hrvatske arhitekture posebno se često citira naoriginalniji, pomalo rondokubistički, Weissmannov rad u kojem okosnicu zgrada čine stupovi i masivne platforme stropa izvedene u betonu ili u čeliku, dok su staklene stijene u potpunosti rastvorene i neovisne o nosivoj konstrukciji zgrada. Glavni kompleks zgrada tvore bolesnički paviljoni; tri odjela kliničke i pet - zakladne bolnice. Stambene zgrade liječnika i namještenika smješteni su na sjevernom rubu zemljišta, a gospodarski je dio na istočnoj strani Vončinine ulice. Težište je na funkciji i tehnici. Komunikacije su striktno podijeljene, a konstrukcijski elementi zgrada - standardizirani.⁷

Prema projektu Stjepana Planića u srednjem su pojasu smješteni zajednički instituti, uprava i stanovi, a u različiti razine između visoravni i Vončinine ulice - kotlovnica, praonica i kuhinja. Sjeverno i južno od toga pojasa, gotovo simetrično komponirani, predviđeni su novi paviljoni kliničke, odnosno zakladne bolnice, čija se pojedina krila sijeku strogo pod pravim kutom.⁸

Zdenko Stričić projektira složeno raščlanjenih četrdesetak zasebnih paviljona i zgrada koje rastvara kontinuiranim lođama prema jugu.⁹ Mijo Hećimović je svoje istolike paviljone također poredao na strmoj južnoj strani tako da se međusobno nadvisuju i ne zasjenjuju.

Funkcionalnu podjelu proveo je po katovima; na najnižim je gospodarski dio; slijede - bolesničke sobe, dnevni boravak, sobe dežurnih liječnika i sestara; zatim - operacijske dvorane s tzv. nadsvjetlima te sunčalište s tuševima na krovnoj terasi. Predavaonice i znanstveni odjeli smješteni su izdvojeno sa zapadne strane pojedinih bolesničkih paviljona. Na istočnoj su strani Vončinine ambulante i klinički perivoj.¹⁰

Dok o spomenutim projektima danas sudimo na osnovi sačuvanih dvaju (Stričić, Planić) pa do najviše devet slikovnih priloga (Weissmann), Fundacija Alvara Aaltoa u Helsinkiju koja se bavi istraživanjem, ali i zaštitom i održavanjem njegove arhitekture, pod šifrom zagrebačkog natječaja čuva 259 crteža i nacрта.¹¹ Zanimljivo je proučiti kako se u okviru cjelokupnog opusa jednog od najindividualnijih arhitekata modernog pokreta tumači njegov mladenački rad za Zagreb. U brojnim se Aaltoovim monografijama natječajni projekt za Zakladnu i kliničku bolnicu u Zagrebu iz 1930./31. najčešće citira tek u iscrpnom popisu svih djela, a rjeđe se analizira ili ilustrira. Treba, naime, znati da je od dvadesetih godina dalje njegov projektni ured proizveo više od 300 zgrada i projekata.¹² Ipak, zanimljivo je da se zagrebački rad spominje kao onaj u kojem je Aalto prvi put upotrijebio toliko mu kasnije karakterističan - amfiteatralan oblik. Aaltoova je invencija ovdje u njegovu istraživanju kružnih formi i sposobnosti da njima kreira osjećaj monumentalnosti. "Među *graditeljskim tipovima* koje će Aalto razvijati u tijeku svoje karijere jedna je od glavnih lekcija posvećena kazalištu, kojim kulminira njegovo razmišljanje o auditoriju, započeto

² Rok za predaju radova bio je 15. siječnja 1931.

³ Regulacija bolnice na Šalati veliki je projekt početka 20. stoljeća; Regulatoran osnova za gradilište i cestu za Zemaljsku bolnicu na Šalati..., Gradski građevni ured, 1906-12., Povijesni arhiv u Zagrebu, Građevinski odjel, Regulacija ulica Š-Z, sign. 73

⁴ Regulatorna osnova produženja ulice Vjenceslava Novaka, Gradski građevinski odjel 1931., Povijesni arhiv u Zagrebu, Građevinski odjel, Regulacija ulica A-Petr., sign. 71, kut. 78

⁵ Probijanje nove ceste: Vlaška - nadbiskupski majur - Gospodarska cesta, Gradski građevni ured, 1908., Povijesni arhiv u Zagrebu, Građevinski odjel, Regulacija ulica Š-Z, sign. 73

⁶ Stjepan Planić (urednik), Problemi savremene arhitekture, Zagreb, 1932., str. 20

⁷ Ibid., str. 28-36

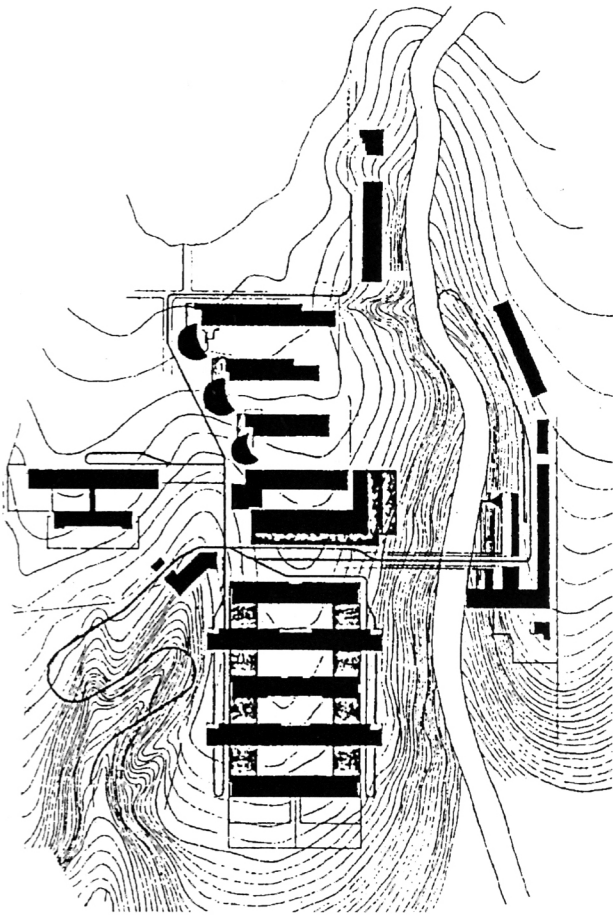
⁸ Ibid., str. 21

⁹ Ibid., str. 27

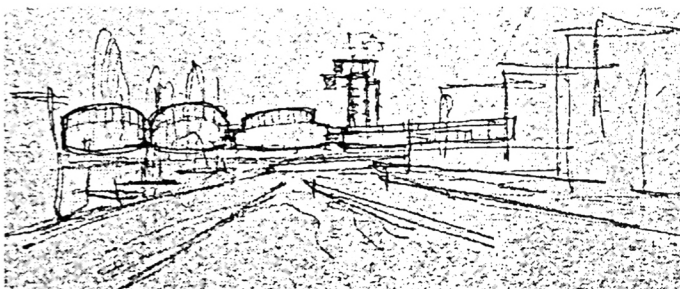
¹⁰ Ibid., str. 22-26

¹¹ Svoj uvid u Aaltoov natječajni rad za Zagreb zahvaljujem bezrezervnoj pomoći djelatnika goleme institucije Alvar Aalto Foundation, a posebno gospođi Miji Hipeli.

¹² Raija-Liisa Heinonen: Some Aspects of 1920s Classicism and the Emergence of Functionalism in Finland, u: Alvar Aalto, Architectural Monographs 4, Academy Editions - Londons/St. Martin's Press - New York, 1992. (IV. izdanje), str. 20

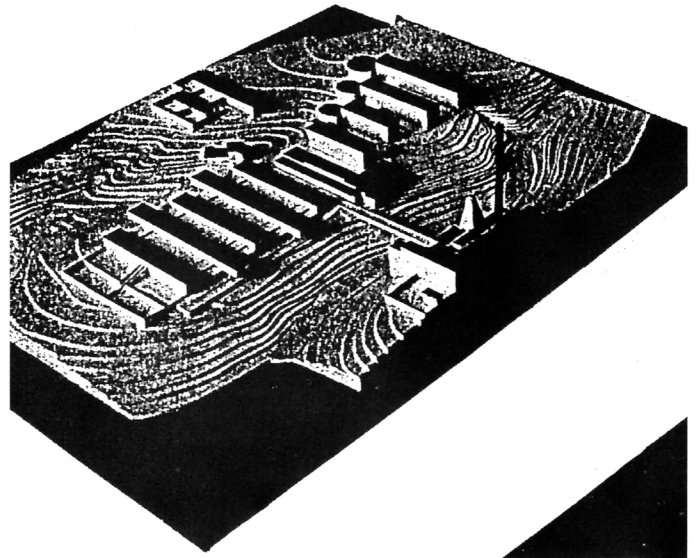
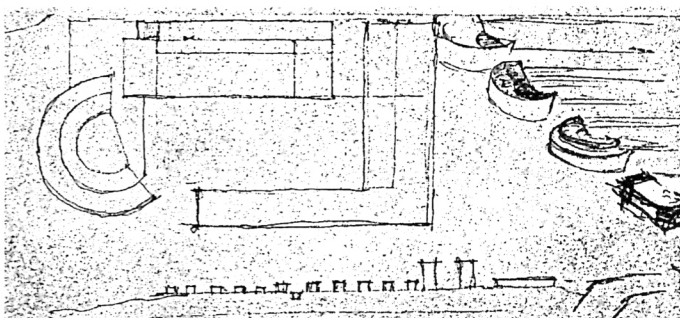

1. Alvar Aalto: natječajni rad SUD za Zakladnu i kliničku bolnicu u Zagrebu, 1930/31

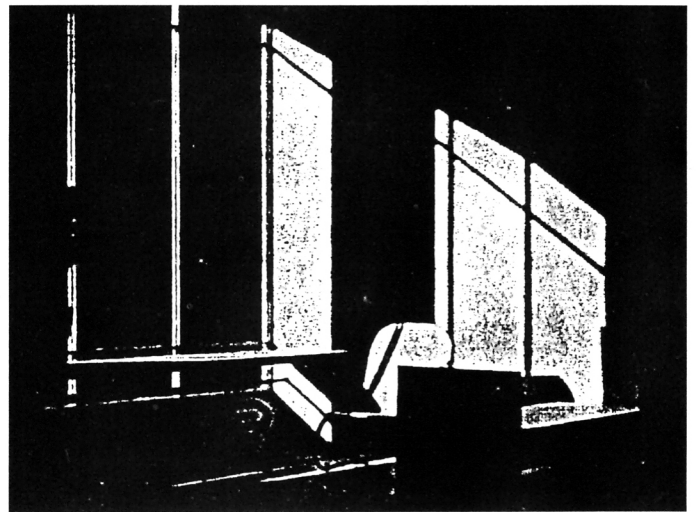

2. Perspektivni crteži Kliničke bolnice s polukružnim klinikama

3. Studija paviljona i polukružnih zgrada

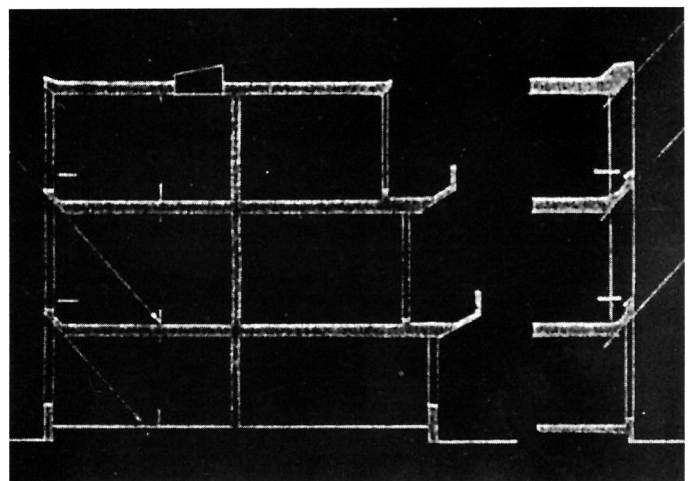

4. Maketa natječajnog rada

5. Poprečni presjek paviljona, "prozori su viši od granice stropa"

6. Perspektivna skica dijela fasade očne klinike

polukružnim oblicima ponuđenim u natječajnom radu za zagrebačku bolnicu godine 1930.”¹³

Pročitamo li Aaltoovu deskripciju njegova natječajnog rada pod šifrom “SUD”¹⁴, vidjet ćemo da inzistira na srodnim elementima kao i spominjani hrvatski arhitekti. Važni su mu:

- dobar fizički i psihički osjećaj bolesnika, vizualna veza sa svjetlom-zrakom-vanjskim okolišem.

- unutrašnje funkcioniranje i smještaj tehničkih pogona.

- Vanjsko funkcioniranje i komunikacije; međusobna povezanost paviljona (tuneli) te u budućnosti - mogućnost njihova proširenja. Glavni je cilj “ostvariti parkovni kompleks u kojem su istodobno spojene i razdvojene pojedine zgrade, koje kao cjelina tvore prirodnu krunu na brežuljku nad gradom”.

Aalto je razmjestio dvadesetak odvojenih zgrada po obroncima tako da im istodobno omogućuje insolaciju, ali i potrebnu unutrašnju koheziju. Prijam bolesnika, ambulantni i opći odjeljci bolnice čine zajedničku baznu zgradu kompleksa unutar koje je organiziran ugodan vrt. Zakladna bolnica smještena je južno, a paviljoni kliničke bolnice s postraničnim amfiteatralnim klinikama sjeverno od središnje zgrade. Bolesnički su paviljoni podignuti u zelenilu kao dvokatne zgrade. Aalto je jasno razlučio zone namijenjene bolesnicima od onih bolničkog osoblja, svaku sa svojim rekreativnim zonama i stanovanjem. Poput Hečimovića, i Aalto inzistira na orijentaciji bolesničkih soba isključivo na jug. Za tehnički originalan sistem prozora vezan je i jedan od najkreativnijih dometa ovoga projekta. Aalto, naime, projektira prozore kojima pojačava pristup svjetla u dubinu sobe; tj. prozori su viši od granice stropa! Rješenje se najbolje čita iz poprečnoga presjeka paviljona.

Posebna je pozornost posvećena horizontalnoj i vertikalnoj komunikaciji korisnika, što je postignuto originalnim sustavom mostova i podzemnih prolaza. Ispod središnje zgrade razvodnica je prometa između paviljona. Istočno od Vončinine mostom i tunelom s električnim prometalom u dva smjera vezane su gospodarske zgrade.

Najpovoljnije mišljenje o Aaltoovu radu za Zagreb, ali i dragocjene podatke o natječaju dobivamo iz opširne publikacije “The Architectural Drawings of Alvar Aalto”¹⁵. Po tom izvoru ovaj natječajni rad ... “jedan je od najdalekosežnijih i najdomišljatijih Aaltovih radova iz godina njegova prodora. ...Budući da rad nije bio nagrađen niti je otkupljen, pažljivo izrađeni crteži zajedno s opisom projekta na njemačkom vraćeni su i pohranjeni u Aaltoovu arhivu”¹⁶. Analizirajući taj rad, poznavatelji cjelokupnog Aaltoova opusa zaključuju da je on anticipirao niz tema i rješenja koji će se razviti i kulminirati u drugim, ostvarenim projektima. Na primjer:

1. “Zagrebačka TBC klinika udesno je zavinita inačica njegova Paimio sanatorija, samo što je prijam bolesnika smješten dijagonalno.”¹⁷ Tuberkulozni sanatorij u Paimiou je, naime, djelo s kojim je Alvar Aalto postao slavan. Prvu je nagradu na natječaju za Paimio sanatorij odnio godine 1928., no tek po dovršetku te gradnje 1933. postao je i međunarodno poznat.¹⁸ Taj se njegov rad i inače tumači kao onaj u kojem je asimilirao više funkcionalističkih ideja iz središnje Europe.¹⁹

2. “Za tri daljnje (zagrebačke, nap. D. R. M.) klinike Aalto je oblikovao samostojeće auditorije u obliku kružnog segmenta koji čak napadno nagoviještaju njegov Tehnološki fakultet u Otaniemiju projektiran godine 1961.”²⁰

3. “Njegov deseterokatni stambeni blok za osoblje anticipira njegov stepenasti blok kuća koje radi u tijeku pedesetih i šezdesetih godina.”²¹

4. “Još je jedan važan element uveden ovim projektom, a to su prema gore zakrivljeni prozori kojima se za bolje osvjetljenje služio u mnogim kasnijim zgradama, uključujući njegov vlastiti ured iz godine 1955.”²²

Za kraj možemo tek pokušati odgonetnuti kako to da se Alvar Aalto - iz današnje perspektive jedan od najenigmatičnijih arhitekata modernog pokreta, na kojeg su podjednako utjecali i Le Corbusier i Mies van der Rohe - javio na zagrebački natječaj?

¹³ Richard Weston: Alvar Aalto, Phaidon, London, 1995., citat str. 188-189

¹⁴ Alvar Aalto: Zagreb Sairaalarhymän Kilpailuehdotos, Tuesinci Arkkitehti, 1/1932., str. 5-6

¹⁵ Zagreb Central Hospital 1931., u: The Architectural Drawings of Alvar Aalto 1917-1939, Volume 5, Garland Publishing, Inc, New York&London, 1994.

¹⁶ Ibid., str. 219

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Kao 12, str. 25

¹⁹ Peter Gössel & Gabriele Leuthz_user: The International Style, u: Architecture in the Twentieth Century, Benedikt Taschen, K=In, 1991. (IV. izdanje), str. 186

²⁰ Kao 15, str. 219

²¹ Ibid.

²² Kao 13

²³ Kao 12

²⁴ Ibid.

²⁵ Alvar Aalto Säätiö, 50/608a-b

²⁶ Stjepan Planić: Progres graditeljstva, Građevinski vjesnik, 1/1932. (god. I), str. 7-11 (reproduciran je Weissmannov rad).

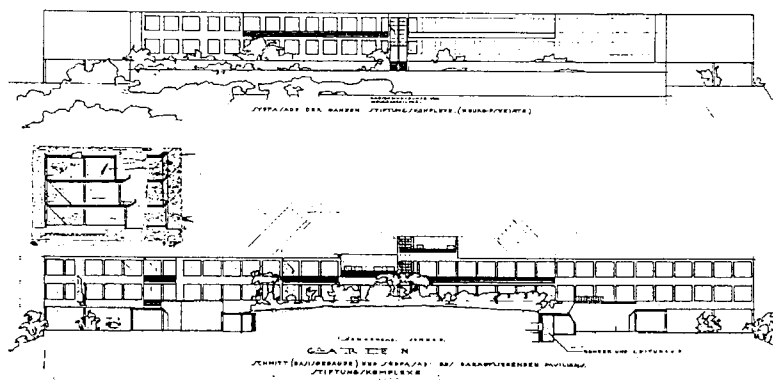
Do ranih dvadesetih godina Finska je bila izolirana od ostalih europskih zemalja. Poslije prvoga svjetskog rata i ekonomske krize koja je uslijedila, te zbog maloga broja narudžbi, mnogi su diplomirani arhitekti morali posao potražiti izvan Finske. Mladi Alvar Aalto posao je našao u Švedskoj (1921., 1923.). Iako se finska arhitektura dvadesetih godina obično opisuje kao "klasicizam 20-ih", propagiranju modernog pokreta pripomogla je npr. architettura minora Italije u koju se naveliko hodočastilo, ali i prevođenje Le Corbusierovih djela od 1925. godine.

Aalto je tih godina aktivan, dapače vrlo glasan kada je riječ o uvođenju funkcionalizma u Finsku. Mnogo putuje (Francuska, Nizozemska, Danska), piše u arhitekturi, a godine 1926./27. sudjeluje na prvom natječaju izvan Skandinavije - za Palaču Lige naroda u Genevi.²³ Od 1929. aktivan je član CIAM-a, a posebno se angažirao oko konferencije u Bruxellesu 1930. na kojoj je središnja tema bila stanovanje. Iste je godine u Helsinkiju i sam postavio izložbu "Minimalni stan". Slijedilo je još nekoliko međunarodnih natječaja, a godinu dana prije Zagreba 1929. u Beču je sudjelovao na natječaju za stolac tvornice "Thonet-Mundus".²⁴ Ove su Aaltove rane godine označene

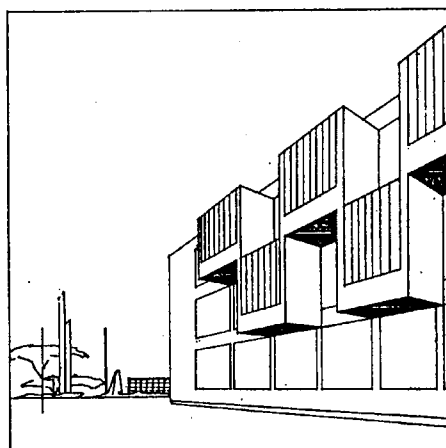
ponajprije entuzijazmom i marljivošću. Sudjelovao je, bez uspjeha, na nizu natječaja, a samo 1930. na četirima. Nagadamo da je dovoljno bilo biti pod zajedničkim utjecajem, listati literaturu i upijati dostupne informacije.

Nije vjerojatno da je Aalto tom prilikom posjetio Zagreb. U detaljnome posjedovnom popisu Fundacije Alvar Aalto uz raspis natječaja vezane su i podloge natječaja, tako da se situacija mogla upoznati preko karte zemljišta Zakladne i kliničke bolnice u mjerilu 1:1000, koja je pokazivala dotadašnju izgrađenost zemljišta te preko poznate karte grada Zagreba koju je sastavio "Za načelnikovanja arhitekta Vjekoslava Heinzela god. 1923. Gradski gradjevni odsjek" u mjerilu 1:10.000".²⁵

Pokušala sam, eto, dopuniti podatke međunarodnoga arhitektonskog natječaja za Zakladnu i kliničku bolnicu u Zagrebu, tek jednog od mnogih naših međuratnih natječaja koji su iznjedrili izuzetna rješenja, a koja često nisu bila realizirana. O kreativnosti i kvaliteti radova pristiglih na taj natječaj možda najbolje govori jedan od malobrojnih napisa iz onodobnoga stručnog tiska "beskompromisni rezultati suvremene arhitekture!"²⁶.

7. Pročelja jednog od paviljona

8. A. Aalto, perspektivna skica dijela fasade očne klinike

Darja Radović Mahečić

ALVAR AALTO - COMPETITION PROJECT FOR HOSPITAL IN ZAGREB 1930-31

Several well-known foreign architects visited Zagreb in the period between the two world wars. In 1922 Adolf Loos participated in the competition for the Hotel Esplanade, Peter Behrens re-designed the corner building on the main square in Zagreb (Juritićeva 1) in 1927-28 and the Italian Marcello Piacentini built a new highrise on the same square (Jelačić square 3). The French pavilion at the old Zagreb Fair grounds in Savska cesta was constructed in 1936 by Robert Camelot and a French architect, quite popular at the time, Bernard Lafaille.

The long awaited "masterplan" of Zagreb was the subject of another international competition in 1930-31. Among the fifteen members of the jury there were Germans and Czechs, while the competitors included the well-known town planner Paul Bonnatz from Stuttgart.

However, most of the European colleagues versed in the history of modern architecture are today aware of the international competition for a memorial and a clinical hospital at Malata published in 1930 and concluded in 1931. This awareness unfortunately does not indicate any special interest in modern Croatian architecture or knowledge about the exceptional but unrealized project of Ernest Weissmann who was awarded one of the first prizes. It derives from the fact that a only a few years later one of the competitors who then remained without a prize gained a vast reputation: it was Alvar Aalto (1898-1976).

Thanks to their publication in the book *Problems of Contemporary Architecture* (1932) some of the projects for that competition are known to us today, e.g. those of Stjepan Planić, Mijo Hečimović, Zdenko Stržič and Ernest Weissmann each represented with a couple of illustrations. Under the code of the Zagreb competition the Alvar Aalto Foundation in Helsinki has as many as 259 drawings and plans.

The competition stipulated that the buildings of each of the two planned hospitals should function as separate units, while sharing the administrative building, the institutes of radiology, radio and hydrotherapy, as well as household and utility buildings: boiler room, washing rooms, kitchen as well as living quarters for doctors and nurses, etc.

Reading Aalto's description of his own competition project filed under the code name SUD, we realize that it shares many elements with the proposals of Croatian architects. Some of them are:

- The physical and psychic well-being of patients derived from their access to light, fresh air and the surrounding grounds.
- Functioning of the interior and optimum placement of technical departments

- Outside functions and communication; good connections between pavilions (tunnels) and a possibility of their extension in the future.

His main objective was "to create a complex enclosed by a park in which individual buildings are both connected and separate, constituting one unique natural crown placed on the hill overlooking the city".

Aalto also planned to erect a score of separate buildings on the hillside assuring both their exposure to the sun and the necessary inner cohesion of the entire complex. In his plan the location where patients checked in, the out-door clinics and hospital wards are incorporated into one large central hospital building enclosing pleasant garden grounds.

In Aalto's plan the memorial hospital is situated to the south, and the pavilions of the clinical hospital provided with spacious clinical amphitheatres lie to the north of the central building. The two-story patients' pavilions are scattered in the greenery. Aalto made a clear distinction between the zones to be used by patients from those inhabited by the hospital personnel, each with their own recreational zones and living quarters.

Like Hečimović, Aalto insists on the exclusively southern orientation of the patients' rooms. One of the most outstanding aspects of this project is related to Aalto's technically original system of windows. He designed windows which intensified the access of light into the depth of the room by letting the windows climb partly onto the ceiling area.

He shows special care for the vertical and horizontal communication of the inmates achieved through an original system of "bridges" and underground passages.

It is interesting to read some of the interpretations of Aalto's youthful Zagreb competition project within the framework of his entire oeuvre, especially as he was one of the greatest individualists of modern architecture. In the monographs dedicated to Aalto the project for the 1930-31 Zagreb competition is usually just listed in the more extensive bibliographies, but only rarely analyzed and illustrated. One should be aware, of course, that after the 1920s his studio produced more than three hundred buildings and projects. It is interesting to note, however, that his project for the Zagreb hospital is singled out as the first of his projects in which Aalto outlined the amphitheatrical arrangement which later became one of his trademarks. Analyzing this project, those versed in his entire output find that it is one of the most inventive projects of the period just preceding his rise to fame, anticipating a series of themes and solutions which developed and reached their culmination in his subsequent projects.